

תל חורבות נהדר

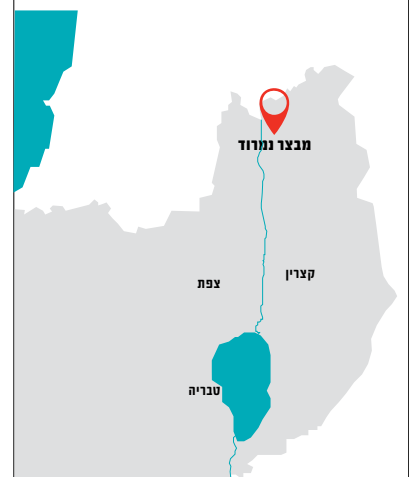
בקצה הצפוני של הגולן ניצבים שרידיו של אחד המבצרים האדירים ביותר שראתה ארץ ישראל מימיה, כזה שאפילו ציניקן כרוני כמו מרק טווין לא יכול היה להישאר אדיש מולו. סיפור הקמתו לוקח אותנו לימים שבהם שלטו האויבים בארץ, ולתככים משפחתיים לא משעשעים בכלל | **תמר הירדני**

לאן נוסעים?

מבצר נמרוד

גן לאומי ובו המבצר הגדול ביותר בישראל מימי הביניים

על כביש 989
פתוח א'ה' 17:00-8:00, א' 16:00-8:00
כניסה בתשלום, 04-6949277

1

תכניתה 'מה זה השטויות האלה?' מתארת הקומיקאית הישראלית עדי אשכנזי איך תייר באירופה זוכה לבקר במבצרים מרשימים ובנויים לתפארה מימי הביניים, בעוד שבישראל מצביעים לו על שתי אבנים בראש ההר ואומרים לו בהתלהבות: "פעם הייתה פה עיר שוקקת".

האמת המרה היא שארצנו אמנם זכתה במהלך הדורות למפעלי בנייה מרשימים מאוד, אך כובשים נמרצים החריבו אותם כדי לבנות במקומם בניינים חדשים, כדי שגם אלה ייהרסו על ידי הכובש הבא. עם זאת, אין לחדד שיש איזה הוד קדומים בחורבות העתיקות האלה, ועם קצת דמיון ורצון טוב אפשר לפעמים להשלים את קווי המתאר החרבים ולהתרשם ממה שהיה פה פעם.

היטיב לתאר זאת הנוסע האמריקני הלא אלמוני מרק טווין, אשר ביקר בארצנו הקטנטונת במחצית המאה ה-19 והותיר אחריו יומן מסע בלתי מתפעל בעליל. בלשון מושחזת השמיץ מרק טווין את ארצנו, כתב עליה כי היא שוממה, חרבה ומאובקת, ואף זיכה את תושביה הנאמנים בכינויי גנאי מעליבים. למרות זאת היו דברים אחדים שהותירו בו רושם חיובי, ובהם מבצר ענק בצפון רמת הגולן אשר זכה בפיו לתואר הנדיר: "תל החורבות הנהדר ביותר מסוגו בעולם" (מרק טווין, 'מסע תענוגות לארץ הקודש', הוצאת אריאל, עמ' 50).

עסק משפחתי

מבצר זה, השוכן למרגלות החרמון בשיאו של רכס צר וגבוה, נקרא בפי מרק טווין 'מבצר בניאס', אולם היום הוא ידוע בשם 'מבצר נמרוד' או במקבילו הערבי 'קלעת

נמרוד', והמהדרין אף יקראו לו בשמו ההיסטורי 'קלעת א-צוביכה', כלומר 'מבצר המצוק'.

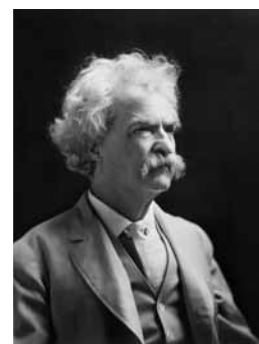
עיון מדויקדק בתיאוריו הנרגשים של הנוסע הנכבד מלמד כי מה שהרשים אותו כל כך במבצר היה הגודל התפלצתי של האבנים הענקיות שהרכיבו יחד מגדלי שמירה עצומים. על פי עדותו גובהם הגיע אז ליותר משלושים רגל, כלומר לא פחות מעשרה מטרים, וזה עוד אחרי ההרס והחורבן שזרעו במקום רעידות אדמה ושאר התנכלויות. מרק טווין ערך ביקור מעמיק ביותר במבצר שאליו הגיע בלוויית מורה דרך, כפי שתיאר ביומנו:

שלוש שעות שוטטנו בחדרים, הצצנו לכוכים ולצינוקים שבמבצר, ועברנו במקומות בהם הצטלצלו עקביהם המשווריינים של צלבנים בני חיל רבים, ולפניהם התהלכו שם פיניקיים ולפניהם גיבורים אחרים (שם, עמ' 51).

כהרגלם של מורי דרך עד היום, מילא המדריך של מרק טווין את חלל המידע שהיה חסר לו בפרטים מהימנים ביותר פרי מוחו הקודח. האמת היא שהפיניקיים ו"גיבורים אחרים" לא ראו מימיהם את מצודת נמרוד, ואפילו הצלבנים לא זכו לכך, מפני שהמבצר נבנה ב-1227, אחרי שהם סולקו מהאזור. בונה המבצר

למרות פגעי הזמן נותרו חומותיו של מבצר נמרוד
מרשימות ובוטטות בנוף עד היום

צילום: Shutterstock

אפילו ציניקן כמו
מרק טווין לא נותר
אדיש מול קלעת
נמרוד. מרק טווין,
ראשית המאה
העשרים
מאוסף ספריית
הקונגרס

כמקובל בכתובות הקדש מוסלמיות, הכתובות של בייברס מלאה סופרלטיבים מוגזמים ונפלאים. עקב תועפות התארים הרשה לעצמו סתת הכתובת לחתום בצניעות: "בתכנון יוסוף"

בראשית הקריירה שלו הפליא אל-כאמל את מכותיו בצלבנים שניסו להסתנן לארצו מדרום, אך בהמשך, כשהבין שמה שיש לו ביד זה בעיקר מדבר וגמלים אחדים, החליט אל-כאמל לפלוש צפונה ולקחת מאחיו כל מה שאפשר. לצערו הצבא שעמד לרשותו היה דל למדי, ולכן הוא הניף דגל של שלום ופיוס ושכנע את הצלבנים שאם יעזרו לו הם יקבלו בתמורה את חלומם הרטוב ביותר – ירושלים. מדובר היה אמנם בחוזה מוגבל וזמני שהבטיח לנוצרים שליטה בעיר הקודש למשך עשר שנים בלבד, וגם זאת ללא רשות לגעת בחומתה החרבה, אך זה הספיק להם בהחלט כדי לחתום על ההסכם ולהסתער.

השמועות על התכנית הזדונית התגלגלו לאוזני האח הצפוני הזועם, וזה מיהר לבצר את ממלכתו לקראת המתקפה הצפויה. גולת הכותרת של התכנית הייתה מצודת נמרוד שנבנתה בנקודה אסטרטגית חשובה ביותר על הדרך הראשית לדמשק.

המהולל היה אחיינו של צלאח א-דין האגדי, הלוא הוא מושל בניאס אל-עזיז עות'מאן בן השושלת האיובית. יוזם הפרויקט ומממנו היה אל-מלכ אל-מועט'ם עיסא, שליט דמשק וארץ ישראל כולה, שהיה במקרה גם אחיו הגדול של אל-עזיז עות'מאן.

לא היינו עוסקים במשפחולוגיה המסועפת הזו אילולא נבעה המוטיבציה לבניית המבצר מקנוניה נכלולית שרקם אחיהם של השניים, אל-מלכ אל-כאמל, עם אויביהם השנואים ביותר, הלוא הם הצלבנים, שגורשו מרובה של ארץ ישראל בבושת פנים על ידי הדוד האגדי. אל-כאמל ירש את השלטון במצרים בעוד שאחיו ירשו את ארץ ישראל ואת סוריה.

מבנה ארכיטקטוני מיוחד במינו.
המגדל המשובע בקלעת נמרוד
צילום: עמוס גל

ארזתם לבד?

◀ מבצר נמרוד נקרא על שם נמרוד המקראי, נינו של נח, שהיה גיבור ציד. לשאלתכם - לא, אין שום קשר בינו לבין המבצר.

◀ אל-מלך אלי-מועט'ם עיסא שיזם את הקמת המבצר היה חובב מבצרים ידוע ואף הוסיף מגדלים לחומות ירושלים מחשש לפשיטה צלבנית. בערוב ימיו הוא החליט כי ביצורים הם דרך הגנה קצת טיפשית אם המומחיות שלך כלוחם איובי היא דווקא קרב פרשים בשדה הפתוח, ולכן הרס רבים מביצוריו. במו ידיו, כמו גם את חומת ירושלים.

◀ בחומה הדרומית של מבצר נמרוד מסתתר 'המגדל היפה' שבנה בייברס, החולש על אחת הכניסות למקום. מבחוץ הוא נראה כמו סתם עוד מגדל עגול בחומה, אך ההפתעה מתגלית כשנכנסים אליו פנימה ומגלים שהוא עשוי משבע פאות הנשענות בקמרונות אל עמוד תמך מרכזי, משובע אף הוא. רק בשביל זה שווה להגיע!

כדי לקצר את העניינים נספר שעזרתם של הנוצרים לא נצרכה כל כך בסופו של דבר, מפני שאל-מלך אל-מועט'ם עיסא מת כעבור פחות משנה וארצו נכבשה על ידי האח הדרומי ללא קרבות ראויים להתייחסות. אל-כאמל התבאס קשות וניסה למסמס את ההתקשרות שלו עם הצלבנים, אבל הם לא היו פראירים והזעיקו ב-1229 את הקיסר הגרמני פרידריך השני לסדר את העניינים. הקיסר הנכבד אילץ את אל-כאמל לעמוד במלתו ולאשרר את החוזה, וכך זכו הצלבנים לשליטה בפועל בירושלים למשך עשר שנים, עד 1239.

צימר עם סורג ובריה

נחזור למבצר נמרוד שהפך בינתיים לסוג של פיל לבן על רקע חילופי השלטון הבלתי צפויים. הוא הביט משועמם בעמקים שסביבו ותהה מה טעם בו, אבל תהייה זו התפוגגה ב-1260 כאשר בייברס הממלוכי כבש את הארץ, גירש את האויבים והתאהב לגמרי

במבצר האימתני שעל ההר. הוא חיזק וקישט אותו ואז העניק אותו במתנה לבייליכ, סגנו האהוב ויורש העצר שלו. את הדבר מוכיחה כתובת אבן ענקית מ-1275 שאורכה כשישה מטרים, אשר התגלתה בין הריסות המבצר ועומדת במקומה עד עצם היום הזה. כמקובל בכתובות הקדש מוסלמיות, הכתובת של בייברס מלאה סופרלטיבים מוגזמים ונפלאים המכתירים את בייברס בצניעות בתואר "האדון, הנעלה, המלומד, הישר, לוחם מלחמת הקודש, החייל הערוך לקרב על הגבול, הנתמך בידי הא-ל ... מחסל פורקי העול המתמרדים, מחיה הצדק בשני העולמות". בייליכ, לעומת זאת, מכונה רק: "הגביר הנדיב, האדון, המפקד הגדול ... המפואר ביותר, המאושר ביותר, המרומם, זה שאותו משרתים". עקב תועפות התארים והמחמאות הרשה לעצמו סתת הכתובת האלגנטית להוסיף בסוף גם קרדיט קטן לעצמו בשתי מילים: "בתכנון יוסוף".

מודיעין שלום

איפה לאכול?

◀ יעלי

כפר האמנים, אניעם
כשר למהדרין, חלבי, 04-6821855

◀ זיגל

כפר האמנים, אניעם
כשר, בשרי, 04-8335533

◀ מסעדת הבוקרים

מרום גולן
כשר, בשרי, 04-6960206

עוד באזור

◀ שמורת הבניאס

על כביש 99
פתוח א"ה' 17:00-8:00, ו' 16:00-8:00
כניסה בתשלום, 04-6902577

◀ שמורת תל דן

על כביש 99
פתוח א"ה' 17:00-8:00, ו' 16:00-8:00
כניסה בתשלום, 04-6951579

◀ גן הפסלים של כפר סאלד

על כביש 918, בכניסה לקיבוץ
פתוח כל היום
כניסה חינם

לצד התקומה הפיזית העניק בייברס למבצר ולעיר בניאס שלמרגלותיו גם מעמד מיוחד של נציבות גאה ועצמאית. נציבות זו הוכפפה אך ורק לשלטון בדמשק, והעומד בראשה מונה ישירות על ידי הסולטן בקהיר. חלק מהמבצר המפואר הפך אז לכלא עבור אנשי הצווארון הלבן – קציני צבא ואצילים ממלוכים שמרדו בסולטן, או שהתכוונו למרוד בסולטן, או שהסולטן חשב שהם מתכוונים למרוד בסולטן. נפשות יקרות אלה זכו לצימר גילי מפנק מאחורי סורג ובריש למשך זמן בלתי מוגבל עם אפשרות להארכה.

עדנה מאוחרת

עם נפילת השלטון הממלוכי ב-1517 וכיבוש הארץ על ידי העות'מאנים ננטש המבצר והוזנח מאוד, שכן השלטון החדש לא מצא בו קסם מיוחד והדרך הראשית לדמשק נדדה לתוואי אחר. בחלוף השנים הוא הלך ונהרס ברעידות אדמה ובפגעי הזמן, עד שהפך לחורבה

היכולה לשמש רק מקלט לרועים, ובמצב זה ראה את המבצר מרק טווין במאה ה-19. המבצר זכה לעדנה רק לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר רמת הגולן סופחה למדינת ישראל ורשות שמורות הטבע הכריזה עליו כגן לאומי וכאתר לשימור. היו אפילו תכניות לחבר אותו ברכבל לבניאס, מה שלא יצא אל הפועל, אך כביש 989 שנפרץ ב-1972 הפך אותו סוף סוף נגיש גם למתעבי לכת. לשיא אושרו הגיע המבצר ב-2006, כאשר שימש אתר צילום לסרט 'בופור' שיצר יוסף סידר. אין אמנם כל קשר בין מבצר נמרוד למבצר הבופור הלבנוני שנבנה על ידי הצלבנים כמעט מאה שנה לפניו, אבל נסלח לסידר ולו רק בגלל שפיזור על המבצר הזקן שלנו קצת אבק כוכבים. ם

תמר הירדני

מורת דרך מוסמכת, מדריכה ביד יצחק
בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

